

NAGY FERENC

SCHULTHEISZ EMIL

(1899–1983)

I. Életrajz

Schultheisz Emil egykori debreceni és szegedi büntetőjogász professzor életútjának és munkásságának felvázolását kísérem meg. Ez a feladat távolról sem bizonyul(t) egyszerűnek és könnyűnek. Egyrészt én személy szerint nem ismertem, közvetlen személyes emlékem, élményem nem lehetett, így – művei mellett – elsősorban a levéltárak, az egyetemi, kari jegyzőkönyvek fennmaradt anyagát kellett kutatni, egykori hallgatóinak, továbbá egyes professzor-társaimnak is a segítségét igénybe véve. Másrészt a róla szóló, életútját, munkásságát bemutató, azt értékelő tanulmányok, ilyen jellegű írások tekintében nem túl bőséges a hazai szakirodalom.

Családi háttér, katonai szolgálat, magántanári képesítés

Schultheisz Emil 1899. december 1-jén született Miskolcon, néhai *Schultheisz* Emil és *Epstein* Margit házasságából. Szülei 1897 októberében Bécsben kötött házasságából négy gyermek született, akiket evangélikusként anyakönyveztek.¹ Édesapja katonatiszt volt, a gyalogság kötelékében szolgált. Az uralkodó a szegedi m. kir. 45. honvéd gyalogdandár parancsnokaként szolgáló édesapja hűségét, illetve katonai érdemeit elismerve, 1912. július 7-én *devecseri* előnévvel nemességet és címet adományozott a családjának.² 1918. évi nyugdíjba menetele előtt Pozsonyban teljesített szolgálatot, és mint vezérezredes ment nyugdíjba. Az 1955. január 10-i önéletrajzából tudhatóan *Schultheisz* Emil édesapja a harcteren szerzett betegsége következtében 1920. augusztus 25-én halt meg. Édesanyjáról az előbb említett önéletrajzban nem ejt szót. Édesanyjának apja (Gustav Leopold *Epstein*) bécsi textil-nagykereskedő, illetve bankár, Prága egyik ősi zsidó családjából származott. Apai nagyapja (*Schultheisz* Miksa) orvosként praktizált

---

¹ FEJES 2018, 11. p.

² KARDOS 2004, 188. p. FEJES 2018, 11. p.

Devecseren, ahol a helyi zsidó hitközség tagja, illetve biztosa volt, és honvéd hadnagy-alorvosként is szolgált az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban.³

Már az iskolaévek mozgalmasnak bizonyulhattak *Schultheisz* Emil számára, aki az iskoláit – édesapja szolgálati helyeihez igazodóan – Nyitrán és Kolozsvárott, a középiskolát pedig a kolozsvári és a pozsonyi tanintézetekben végezte. Ugyancsak Pozsonyban, szülei akkori lakhelyén, az evangélikus líceumban érettségizett 1917. március 1-jén.

Az érettségi vizsgát követően néhány nappal később önkéntes katonai szolgálatra vonult be, a volt pozsonyi cs. és kir. 33. tábori tarackos ezredhez. A tartalékos tiszti iskola elvégzése és a vizsga letétele után a 4. honvéd tábori ágyús ezred állományához tartozóan erdélyi, majd olasz hadszíntérre került, ahol nyolc hónapig teljesített szolgálatot. Pozsonyba áthelyezve szerelt le 1919 januárjában mint hadapród-jelölt tűzmester. Még katonai szolgálatának ideje alatt, 1917 szeptemberében Pozsonyban beiratkozott a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára.⁴

1919 októberében szüleivel együtt Pozsonyból Budapestre költöztek, és a jogi tanulmányait is a Budapesti Tudományegyetemen folytatta, illetve végezte, ahol 1922. április 1-jén az államtudományok, 1922. október 14-én pedig a jogtudományok doktorává avatták. 1922. december 27-én hadbírói pályára lépett, először mint hadbíró jelölt. Önéletrajzában ezt a lépését azzal indokolta, „[...] mert minden kísérletem arra nézve, hogy másutt helyezkedjem el, az akkori nehéz elhelyezkedési körülmények között hajótörést szenvedtem.”⁵

A hadbírói vizsga letétele után 1924. szeptember 1-jével főhadnaggyá nevezték ki, majd egészen rövid ügyészi szolgálat után 1925. április hó 1-jén a Honvédelmi Minisztérium hadbírói osztályába osztották be. 1930. május 1-jén hadbíró századossá nevezték ki.⁶

Oktatással *Schultheisz* Emil 1931 szeptemberétől foglalkozott, ekkor kapott ugyanis megbízatást a katonai büntetőjog tárgykörére vonatkozóan a kecskeméti jogakadémián.

A Debreceni Tisza István Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara 1937. november 26-án képesítette egyetemi magántanárrá a katonai anyagi büntetőjogból. Ennek előzményeként az egyetemi/kari adatok alapján az állapítható meg, hogy a debreceni kar dékánja 1936. április 29-i kari ülésen bejelenti, hogy Devecseri *Schultheisz* Emil hadbíró százados kérvénnyel fordult a Karhoz, miszerint a magyar katonai anyagi büntetőjog tárgyköréből a Kar öt magántanárrá képesítse. Egyben azt is bejelenti, hogy a beadványt a habilitációs szabályzat értelmében véleményes jelentéstétel céljából *Kováts* Andor⁷ professzornak adta ki.

A büntetőjog professzora, *Kováts* Andor ugyancsak ezen az ülésen előadta, hogy a „folyamodványt”, illetve annak mellékleteit átvizsgálta és megállapította, hogy a „folyamodvány” a formai követelményeknek minden tekintetben megfelel, a bemutatott terjedelmes előadási vázlat alapján pedig – mely gondosan van kidolgozva – arra lehet következtetni, hogy folyamodó a választott tudományszakban kellő tájékozottsággal bír. Egyébként is folyamodó irodalmi működése [...] már évek óta ismeretes s a maga részé-

³ FEJES 2018, 11. p.

⁴ Uo. 12–13. pp.

⁵ Vö. NAGY 2001, 48. p.

⁶ NAGY 2013a, 138–139. pp.

⁷ *Kováts* Andorról (1884–1942) lásd: HAVASI 1971, 32. p. továbbá SZABÓ 2004, 7–8. pp.

ről azok alapján mindenesetre olyannak ítéli, aki a meglehetősen elhanyagolt katonai büntetőjogi irodalmunknak avatott művelője.” Kováts Andor egyszersmind azt is megalapítja, hogy a tárgy, amelyből a kérelmező a rehabilitációt kéri – magyar katonai anyagi büntetőjog – a Kar tanulmányi köréhez tartozik és annál is inkább megfelelő, mert a büntetőjogból jelenleg magántanár nincs. Kováts Andor végül javasolta, hogy a Kar *Devecseri Schultheisz* Emilt, aki a vázolt személyes minősütségénél fogva erre mindképp érdemesnek látszik, a magántanári képesítésre bocsássa, egyúttal bízva abban is, hogy személyében „igen kiváló, nagyreményekre jogosító segítőtársat fog találni.”

A Kar a titkos szavazás eredményeképp *Schultheisz* Emilt kilenc igen szavazattal egyhangúlag képesítésre bocsátotta, és az ügy tárgyalására, illetőleg a tudományos munkálatok bírálatára és javaslatételre Kováts Andor és *Teghze* Gyula ny. r. tanárokat kérte fel.

A felkért bírálók egyező véleményes javaslata alapján az 1937. június 24-én tartott XIII. rendes ülésén hozott határozatával a Kar magántanári szóbeli értekezletre (kollokviumra) bocsátotta.

A Kar 1937. október 20-i harmadik rendes ülésén Kováts Andor dékáni minőségében bejelenti, hogy az ülésre *Schultheisz* Emil százados hadbíró, aki a rehabilitáció eddigi előírt fázisain sikerrel esett túl, magántanári szóbeli kollokviumra beidézte. A nevezett pedig meg is jelent. A szóbeli kollokviumon – a jegyzőkönyvben rögzítettek alapján – a Kar professzorai közül többen tettek fel szépszámu kérdést a vizsgázó *Schultheisz* Emilnek a katonai büntetőjoggal kapcsolatban, mint pl. a sikertelen felbujtásról, társtetteségről, sajátos katonai szankciókról, kivégzési módokról, sőt olyan kérdés is elhangzott, hogy kit neveztek *Schultheisz*nek⁸ és mi volt a hatásköre. Ezután – a *Cséska* professzor írásából⁹ már megismert – *Haendel* Vilmos professzor a vizsgázónak a következő kérdést adta fel: „Háborús katonai szolgálatom alkalmával parancsot kaptam, hogy egy bizonyos veszedelmes helyen őrszemet járassak. A kiállított őrszemet minden 10 percben lelőtte az ellenség. Midőn ez 5 ízben történt meg, az őrszem állítását beszünttettem. Miután nyilván szembehelyezkedtem a kiadott paranccsal, kérdezem, követtem-e el büntetendő cselekményt vagy nem?”

Schultheisz Emil a jegyzőkönyv tanúsága szerint a hozzá intézett összes kérdésre „kimerítő, bő irodalmi tájékozottságra valló válaszokat adott”, és a kar a kollokviumot egyhangúlag hozott határozattal elfogadta és egyben a nyilvános próbaelőadás megtartására az időpontot 1937. október hó 23. napjának déli 11 órájára tűzte ki.

A Kar 1937. október 23-án tartott IV. rendkívüli ülésén – az előzmények ismertetése után – a rehabilitálandó *Schultheisz* Emil a Kar tagjai s a jelen volt közönség előtt *Az érzelmek jogtárgyi szerepe a büntetőjogban* címmel megtartotta próbaelőadását. A Kar *Schultheisz* Emil próbaelőadását egyhangúlag elfogadta, „öt ennek következtében a rehabilitációs szabályzatban előírt gradusoknak a kar kebelében ilykép történt kimerítése folytán a »magyar katonai anyagi büntetőjog« c. határozatot a kar meleg érzelmeinek kifejezésével közölje a rehabilitálttal.” Az egyetemi tanács útján a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez történt felterjesztést követően a magántanári képesítés megerősítése 1937. november 26-i időponttal történt meg.

⁸ A német szótár ezen címszava szerint a Schultheiß jelentése: falusi/községi bíró, „magyarul” Soltész.

⁹ CSÉKA 2002, 107–113. pp.

Kényszerű nyugállomány, majd hadbírói szolgálat és debreceni professzor(ság)

1940 novemberében a hadbírói szolgálatból – az 1939: IV. tc. 1. és 5. §-aiban foglaltak értelmében, származására tekintettel – nyugállományba helyezték 1941. március 1-jei időponttal. Az önéletrajzában írtak szerint „*nyugállományba helyezésem napján kötöttem házasságot Baksay Gizellával, akit azt megelőzően, az akkori kötelező tiszti házassági óvadék hiánya miatt nem vehettem feleségül.*”

A Debreceni Tudományegyetem 1941/42. tanévéről szóló Évkönyv *Schultheisz* Emilt az egyetemi magántanárok között feltünteti. A habilitálást, annak idejét és tárgykorát követően a kitüntetéseit is felsorolja: kormányzói ezüst és bronz *Signum Laudis*, magyar háborús emlékérem a kardokkal, erdélyi emlékérem, osztrák és bolgár háborús emlékérem.

Szintén az önéletrajzából tudható, hogy nyugdíjazását követően feleségével és anyósával falura, Budatéténybe költöztek, ahol csekély századosi nyugdíjából tengődtek, mert állást származására tekintettel sehol sem kapott. Budatétényben is, amennyire azt állapota és a körülmények engedték, tudománnyal foglalkozott. A Sztójay-kormány idején (1944. március 22. – augusztus 29.) helyzete Budatétényben egyre veszélyesebbé vált, így olyan tartózkodási helyet keresett feleségével, ahol megbújhattak a hatóságok szeme elől. Ilyen helynek kínálkozott Fonyódliget, amely egy elszigetelt település volt, s amelytől a községi előjáróság négy kilométernyire volt. A „felszabadulás” is Fonyódligeten érte.

1945. április 15-én újból szolgálatátételre jelentkezett. A Honvédelmi Minisztérium állandó igazoló bizottsága 1945. május hó 11-én 520/1945. ig. biz. szám alatt igazolta, és a minisztériumnak előbb a törvényelőkészítő ügykört ellátó büntetőjogi osztályát vette át, majd az igazságügyi osztály vezetője lett. Rehabilitálva, fokozatos előléptetés után, 1945. augusztus 15-én a Népbíróság akkori elnökének, *Major* Ákos igazságügyi csoportfőnöknek a helyére hadbíró ezredesnek, 1946-ban osztályvezetői beosztásának meghagyása mellett a hadbírói kar főnökévé nevezik ki. 1946. október 1-jén soron kívül elérte a tábornoki, pontosabban a hadbíró vezérőrnagyi rendfokozatot. Ez a gyors előrelépés talán annak is volt köszönhető, hogy magas beosztású, adott esetben tábornoki rendfokozatú katonák ügyeiben (is) el kellett járnia.

Itt kell megemlíteni, hogy 1945-ben és az azt követő években éppúgy, mint a háború előtt a katonai igazságügyi szervezetnek egységes személyi állománya volt, az ún. hadbírói kar. Ez a honvédség személyi állományán belül külön állománycsoportot alkotott, és a rendfokozat előtt erre a „hb.” (hadbíró) rövidítés utalt, függetlenül attól, hogy viselője ügyészi vagy bírói beosztásban teljesített szolgálatot.

Az igazságügyi csoportfőnök, mint a honvédelmi miniszter helyettese alá beosztott vezető, felügyelte az akkori honvéd bíróságokat, illetve az 1946-ban felállított honvéd ügyészségeket úgy, hogy e feladata mellett ő volt az ún. hadbírói kar főnöke is.

Schultheisz Emil mint az igazságügyi osztály vezetője és a hadbírói kar főnöke több jogszabályt szerkesztett és ő készítette az akkori katonai büntető törvénykönyv (az 1948. évi LXIII. törvény) tervezetét is. 1947. augusztus 1-jén *Schultheisz* Emil vezérőrnagyot saját kérelmére szolgálaton kívül helyezték és feladatát más személy vette át.

Szolgálaton kívüli viszonyba helyezése alkalmából az akkori időszak (1947. szeptember 24. – 1948. szeptember 9.) honvédelmi minisztere *Veres* Péter 1947. október 2-

án kelt rendeletével dicsérő elismerésben részesítette.¹⁰ Az említett rendelet szerint *Schultheisz* Emil a HM igazságügyi osztályán „két és fél évig a honvéd igazságügy terén kimagasló szaktudásával és kiváló szervezőképességével rendkívül értékes és eredményes szolgálatot teljesített. A honvéd büntetőjogot saját kezdeményezéséből alapvető módon alakította át a demokratikus követelményeknek megfelelően és ehhez alkalmazva megszervezte és kiépítette a honvédség igazságügyi szerveit. A honvéd bírászkodásnak demokratikus alapokra való fektetésével és kialakításával lényegesen hozzájárult a demokrácia fejlesztéséhez és annak a honvédségen belül való megerősítéséhez.”¹¹

1945-ben a Miskolci Jogakadémia, 1946-ban pedig a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara részéről kapott meghívást a Büntetőjogi Tanszékre, de ezen meghívásokat – mint önéletrajzában írja – a honvédségben rá háruló feladatok miatt nem fogadhatta el. Később ez az akadály elhárult és pályázatot terjesztett elő a még üresedésben lévő debreceni büntetőjogi tanszékre. Ennek alapján 1947. május 3-án ki-nevezték Debrecenben a Büntetőjogi és Büntető Törvénykezési jogi Tanszékre nyilvános egyetemi tanárrá, a tanszéket azonban csak 1947. augusztus 25-én foglalhatta el.

Az említett debreceni büntetőjogi tanszék vezetője korábban három évig, 1943 és 1945 között *Hacker* Ervin¹² professzor volt, aki 1945. december 27-én hunyt el Miskolcon. A debreceni tanrendekből az állapítható meg, hogy a büntetőjogi és büntető perjogi tanszéken az 1944/-45. tanévben, majd az 1945/46. tanév első félévében a büntetőjog előadója heti öt óra időtartamban *Hacker* Ervin ny. r. tanár volt. Emellett bűnügyi etiológia elnevezéssel kurzust hirdetett és büntetőjogi szemináriumot is vezetett. Az 1945/46. tanév második félévében a büntetőjog, illetve a büntető eljárásjog előadójaként heti öt óra időtartamban „megbízandó helyettes” megjelölés szerepel. Ez ismétlődik az 1946/47. tanév első félévében is.

A Debreceni Tudományegyetem egyetemi tanácsi jegyzőkönyvéből az tudható meg, hogy az 1946/47-es tanévben *Bozóky* Ferenc, a statisztika professzora helyettesít a büntetőjogi tanszéken. 1946. november 6-án kelt jegyzőkönyv tartalmazza azt, hogy a Jog- és Államtudományi Kar a Büntetőjogi Tanszék betöltésére egyhangúlag *Schultheisz* Emil hadnagy ezredes hozta javaslatba, amelyet a minisztériumba felterjesztettek.

Az 1947/48. tanév első félévi tanrendjében fordul elő először *Schultheisz* Emil neve, aki a Büntetőjogi Tanszéken magyar anyagi büntetőjogot heti öt órában és büntetőjogi szemináriumot hirdetett heti két órában. Az 1947/48. tanév második félévében az anyagi büntetőjog mellett főkéllégiumként magyar büntető törvénykezési jog előadója is volt heti öt óra időtartamban. Az 1948/49. tanév első félévében *Schultheisz* Emil magyar anyagi büntetőjogból tartott előadásokat heti öt órában, míg magyar büntető törvénykezési jogot heti két órában.

Az 1948/49. tanév második félévében következett be az országos tantervi változás, amely a korábbi helyzettől eltérően a ma is ismert és követett kötöttebb tantervet vezetett be. Ennek során ebben a második félévben második évfolyamon hirdette meg *Schultheisz* Emil heti három órában a büntetőjog általános elvei című főkéllégiumot, a

¹⁰ NAGY 2001, 48. p. NAGY 2013a, 139. p.

¹¹ Honvédségi Közlöny 1947. október 10-i 30. szám

¹² KISS 2004, 169–184. pp.

harmadik évfolyamon magyar anyagi büntetőjogból heti öt órában, míg magyar büntető perjogból heti három órában tartott előadásokat. Ez hetente összesen 11 óra előadást jelentett, ami a jelenlegi megítélés szerint is komoly terheléssel járhatott.

A Magyar Köztársaság Kormányának 4105/1949. (134.) Korm. sz. rendelete – az egri, a kecskeméti és a miskolci jogakadémiák működésének megszüntetése mellett – a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatás-tudományi Kara működésének szüneteltetéséről rendelkezett, és így a Kar működése 1949. évi augusztus hó 30. napjától kezdve további rendelkezésig szünetel. A rendelet végrehajtásával akkoriban megbízott *Ortutay* Gyula vallás- és közoktatási miniszter nem késlekedett.

A Debreceni Tudományegyetem Tanácsának 1949. évi szeptember hó 13-án tartott első rendes ülésén a Jog- és Közigazgatás-tudományi Karnak 1949. szeptember 1-jei hatállyal történt szüneteltetése tárgyában a rektor jelenti, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium *Dezső* Gyula, *Vas* Tibor és *Schultheisz* Emil egyetemi ny. r. tanárokat a Szegedi Tudományegyetem Jog- és Közigazgatás-tudományi Karához osztotta be.¹³

Szegedi egyetemre történő áthelyezés, dékánság és távozás a Karról

Szegeden az 1948/49. tanév második félévében a büntetőjogi tanszéken helyettesítésre *Bónis* Györgyöt kérték fel. A kari jegyzőkönyvek tanulmányozása alapján az állapítható meg, hogy *Schultheisz* Emil a Kar 1949. szeptember 15-i ülésén már jelen van. A Büntetőjogi és Bünvádi Eljárási jogi Tanszék professzoraként a második évfolyamon a büntetőjog általános elvei címmel heti három órában, a harmadik évfolyamon magyar anyagi büntetőjog címmel heti négy órában tartott előadásokat, és heti két órában vezetett büntetőjogi szemináriumot.

Oktató tevékenysége mellett a Magyar Tudományos Akadémia 1949. május havában tartott ülésén Jogtudományi Bizottságának meghívott tagjává választotta. A *Magyar Jogász Szövetség* 1949-ben történt megalakulásakor az országos választmány tagja lett. Időközben elnöke volt a *Jogász Szövetség* Büntetőjogi Szakcsoportjának, továbbá a debreceni, majd a szegedi helyi csoportnak.

A kari jegyzőkönyvekből is kiviláglik, hogy 1949 második felétől kezdődően új politikai korszak, a kommunista ideológia alapján az ismert pártállami berendezkedés kiépítése kezdődött el. Így pl. 1949-ben a szegedi jogi kar tagjai Sztálin generalisszimusz 70. születésnapjára egyénileg felajánlásokat tettek. Ennek során *Schultheisz* Emil december 21-ig vállalta, hogy elkészíti *A súlyosító és enyhítő körülmények rendszere* című dolgozatot.

A Kar 1952. július 3-i ülésén *Schultheisz* Emil ismertette az 1951-ben magyar fordításban kiadott *A szovjet büntetőjog általános része* című szovjet tankönyvet.

A politikától viszonylag független szakmai intézkedésekre is azonban sor került, így a Kar 1950. június 20-i ülésén *Schultheisz* Emil kezdeményezésére elhatározza egy kriminalisztikai intézet felállítását. 1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia havi 500 forintos tudóspótlékkal tüntette ki.

¹³ NAGY 2001, 48–49. pp. NAGY 2013a, 139–140. pp.

A Tudományos Minősítő Bizottság 1952. július 14-én a jogi tudományok kandidátusává nyilvánította. A Minisztertanács 1953. december 1-jén a Btk. tervezetének előkészítésére kiküldött kormánybizottság tagjává nevezte ki. 1953. november 27-e óta tagja lett az Oktatásügyi Minisztérium Jogi Szakbizottságának.

Az 1955/56 tanévben a Kar Tudományos Bizottságának elnöke. Dékánhelyettesi teendőket 1950 és 1956 között látott el, majd 1956 szeptemberétől a Kar dékánja. Ennek előzménye az volt, hogy Kovács István dékán felmentésével egyidejűleg *Schultheisz* Emil hozta javaslatba a dékáni megbízásra. Kovács professzor kifejtette, hogy *Schultheisz* Emil tudományos és kutatómunkája eredményeiben, a kar oktatóihoz való viszonyában megfelelő biztosítékokat lát arra nézve, hogy ezt a tisztet kiválóan el fogja látni. *Schultheisz* Emil akként nyilatkozott, hogy „*úgy hiszi, öt éves dékánhelyettesi működésével már kijárta az előiskolát, de ennek ellenére a próbát még nem állotta ki, hiszen nehezebb kérdésekben eddig nem döntött. A dékáni tisztség nehéz munkáját csak abban az esetben töltheti be – egészségi állapota következtében –, ha a Kar tagjai fokozottabban támogatják munkájában.*”

Az 1956. októberi és az ezt követő időszakban tehát *Schultheisz* Emil volt a Kar dékánja, s önmagában ez a körülmény később pályafutásának derékba törését jelentette számára. Beindultak az általában mindenfajta valós alapot nélkülöző felelősségre vonások, vádaskodások, meghurcolások, letartóztatások. Ennek esett áldozatául *Schultheisz* Emil is.

Katonai személyi anyaggyűjtőjében 1956 decemberében az a bejegyzés szerepel, hogy „[...] Nem lépett fel a Baróti-féle [*Baróti* Dezső irodalomtörténész 1955-57 között volt a szegedi egyetem rektora] ellenforradalmi csoporttal szemben. Az Egyetemi Forradalmi Bizottság katonai tanácsadója volt. A kommunisták eltávolítását kérte az egyetemről.” Mindezen megállapítás annak felülvizsgálatára szolgálhatott: alkalmas-e, hogy továbbra is nyugállományú vezérőrnagy maradjon. A fentiekben írt jellemzés alapján rendfokozatának megvonását javasolták, azonban a jellemzés után kézzel odairva az is olvasható, hogy „a javaslat ellenére rendfokozatban marad, melynek oka: eltávozott a karról.”

Az 57. életévét alighogy betöltött *Schultheisz* Emil számára feltehetően nem sok választási lehetőség maradt. Vagy akarata ellenére távolítják el a karról és fosztják meg tábornoki rendfokozatától, további eljárások és meghurcoltatások kíséretében, avagy – úgymond – önként távozik a karról, betegségére hivatkozással nyugdíjazását kérve, rendfokozatának meghagyása mellett. Az utóbbi változat valósult meg.

A szegedi kar 1957. február 28-án megtartott IV. rendkívüli kari tanácsülésen *Schultheisz* Emil dékán ismertette, hogy milyen körülmények között vállalta el ezt a tisztséget. Már akkor kijelentette, hogy beteg, s betegsége azóta is fokozódott. Több esetben volt betegszabadságon, ezt azonban többször meg kellett szakítani. Kijelentette, hogy betegsége miatt nem tudja ellátni a dékáni teendőket és lemond. A lemondást pedig a Kar tagjai egyhangúlag elfogadták.

A Karról történő nyugállományba vonulásának időpontjaként *Schultheisz* Emil 1957. október 1-jét tünteti fel, s ezt vette át a *Szegedi Egyetemi Almanach* is. Valójában 1957-

ben már oktatási tevékenységet sem nagyon végezhetett, valószínűleg a betegszabadsága és a felmentési idejének kitöltését követően megállapított időpont lett az 1957. október 1.¹⁴

Nyugdíjas időszakában sem hagyott fel azonban teljesen a kutatással és a publikálással, emellett 1954-től 1961-ig részt vett az 1961. évi Btk. kodifikációs munkálataiban, sőt 1966-ban kedvenc témaköréből könyvet jelentetett meg.

A halál 1983. augusztus 9-én, életének 84. évében Siófokon érte.

II. Tudományos munkásság

Schultheisz Emil tudományos munkássága, publikációs tevékenysége – sok egyéb tanulmánya, műve mellett – alapvetően három témakör kutatására, feldolgozására összpontosult:

- a katonai büntetőjog,
- a büntetőjog általános elvi kérdései,
- a nemi erkölcs elleni bűncselekmények.

Katonai büntetőjog

A katonai büntetőjoggal való foglalkozása természetesnek és érthetőnek minősíthető, hiszen elválaszthatatlanul kapcsolódott hadbírói munkaköréhez, annak színvonalas ellátásához, továbbá folytatta a katonai családi tradíciót is. Ugyanakkor igazat kell adni a debreceni *Kováts* Andor büntetőjogász-professzor már korábban említett véleményének, vagyis, hogy a katonai büntetőjog a büntetőjog elhanyagolt szakterülete volt, s teszem hozzá én, jelenleg is az. A jogi karok büntetőjogi tanszékein oktatók a legritkább esetben foglalkoztak, illetve foglalkoznak behatóbban ezzel a speciális kérdéskörrel, sőt ez általában még a joghallgatótól megkövetelt tananyag részét sem képezte, illetve jelenleg sem képezi a legtöbb képzési helyen.

Üdvözlendő azonban, hogy *Schultheisz* Emil katonai büntetőjoggal kapcsolatos munkássága 2018-ban kimerítő igényességgel feldolgozásra került. Tekintettel *Fejes* Erik: *Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései* című munkájára, *Schultheisz* katonai büntetőjogi tanulmányainak részletes elemzése nem képezi e tanulmány tárgyát. Katonai büntetőjoggal kapcsolatos tanulmánya a továbbiakban kizárólag akkor kerül feldolgozásra, ha az kifejezetten büntetőjog általános részi, általános büntetőjogdogmatikai témát elemez.

Indokolt említést tenni azonban e helyen is a katonai büntető törvénykönyvvel kapcsolatos munkásságáról. A katonai büntetőjoggal összefüggő publikációit illetően kiemelendő, hogy *Schultheisz* Emil több kötetben dolgozta fel – elsősorban az 1930-as évtizedben – a katonai büntető törvénykönyv magyarázatát (1931., 1934., 1936., majd 1942.). Ezekről a kötetekről sajnos az is elmondható, hogy az 1950-es évek ún. tisztoga-

¹⁴ *Schultheisz* Emil dékánágát és a Karról történő távozását lényegében szó szerint és hosszan idézi az 1999. évi teljesebb kéziratot alapján RUSZOLY 2017, 248–249. pp.

tási hadműveletének keretében, mint a Horthy-korszak elítélendő burzsoá műveit sok helyütt – más hasonló kiadványokkal egyetemben – kiselejtezték, illetve megsemmisítették. A katonai büntetőjoggal való foglalkozásának szerves részét képezte a törvényelőkészítő munka is, amelyek sorában a legjelentősebb a már említett 1948. évi katonai büntető törvénykönyv tervezete, amelyet *Schultheisz* Emil készített.¹⁵ Munkásságának eredményeként a magyar katonai büntetőjog és dogmatikája a kor tudományos szintjére emelkedett, a modern büntetőjog integráns részévé vált.¹⁶

A büntetőjog általános elvi kérdései

A büntetőjog általános elvi kérdései köréből a jogtárgy, a bűncselekmény tana, a büntetés kiszabása és a látszólagos halmazat azok a kérdéskörök, amelyek leginkább foglalkoztatták.

1. Jogi tárggyal kapcsolatos munkássága

Schultheisz Emil korai tudományos munkássága köréből különös kiemelést érdemelnek a jogi tárgy témakörében született tanulmányai, kutatási eredményei. Tudományos munkásságát alapvetően jogtárgyközpontúság jellemzi, e tárgykörben született munkásságát szintetizáló, valamint a jogi tárggyal kapcsolatos elméleteket a teljesség igényével feltáró 1938-ban írt kismonográfiájában arra a következtetésre jut, hogy ha „*valamely büntetőjogi norma lényegébe, jelentőségébe be akarunk hatolni és fogalmát pontosan meg akarjuk állapítani, az egyes tényálladási elemeket az illető norma jogtárgyával kell vonatkozásba állítanunk, azaz mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy a kérdéses norma mily jogtárgyat oltalmaz.*”¹⁷ A jogi tárgy fontosságát így nemcsak valamely emberi magatartás büntetendővé nyilvánításának alapja miatt tartja fontosnak, hanem a büntető-norma mindenkori értelmezése során is – rendkívül haladó gondolatisággal – kiemelkedő szerepet tulajdonít a teleologikus értelmezésnek.¹⁸ *Schultheisz* szavaival élve: „*a jogtárgy a büntetőjogszabályok értelmezésénél alapvető fontosságú, amennyiben nélküle az egyes tényálladási elemek helyes értelme nem állapítható meg.*”¹⁹

Schultheisz jogtárgyközpontú szemléletét tükrözi az is, hogy a törvényhozó elsőrendű kötelességének tekinti, hogy „*a megalkotandó törvényekben megfelelően gondoskodjék arról, hogy a jogalkalmazó valamennyi bűncselekmény jogtárgya tekintetében minden kételyt kizáró tájékoztatást nyerjen.*”²⁰ Erre a leghelyesebb mód az, ha „*az azonos jogtárgyat támadó és esetleg külön-külön fejezetekben elhelyezett bűncselekményeket*

¹⁵ A katonai büntetőjogra vonatkozó *Schultheisz*-műveket lásd: FEJES 2018, 27–406. pp. és KARDOS 2004, 197–214. pp.

¹⁶ FEJES 2018, 10. p.

¹⁷ SCHULTHEISZ 1938, 15. p.

¹⁸ SCHULTHEISZ 1935, 64. p.

¹⁹ SCHULTHEISZ 1938, 12. p.

²⁰ A jogtárggyal kapcsolatos ezen megállapítása később szerepel az 1948. évi bűncselekménytani művének előszavában is.

*közös csoportba foglalja, és e csoportokat a jogtárgy megjelölését tartalmazó címfelirattal látja el.*²¹ Hangsúlyozza azonban, hogy valamely törvényi tényállás jogi tárgyának megtalálása, a védendő érdek feltárása nem minden esetben bizonyul egyszerű feladatnak.²² A zendülés tényállásának jogi tárgyát vizsgáló tanulmányában kifejezetten megfogalmazza álláspontját, miszerint a büntetőjogi tényállások vonatkozásában éppen az a jellemző, hogy „a jogtárgy általában nincsen adva, azt meg kell keresni.”²³ Nem marad adós annak a kérdésnek a megválaszolásával, vajon hogyan lehet feltárni a büncselekményi tényállások által védett jogi tárgyat. Ily módon utal arra, hogy vannak deliktumok, amelyek elnevezésének, avagy a tényállás megfogalmazásának egyszerű nyelvtani értelmezése már eredményre vezet.²⁴ Más tényállások esetén azok büntető törvénykönyvben való elhelyezkedése ad választ a norma által védett érdek mibenlétének kérdésére.²⁵ Ami a jogtárgydogmatika, illetve a jogtárgykutatás szempontjából igazán jelentős kutatási eredményének számít, az a már említett teleologikus értelmezési módszer alkalmazása a büntetőnorma által védendő érdek feltárása során, különösképpen abban az esetben, ha az imént említett eszközök nem, vagy nem logikus és elfogadható eredményre vezetnek. Figyelemreméltóan fegyelmezett logika mentén tárja fel teleologikus módszerrel 1935-ben írt tanulmányában a zendülés jogi tárgyát. E tudományos eredmény nemcsak a módszer alkalmazása miatt bír úttörő tudományos jelentőséggel a jelenkor kutatója számára, hanem elméleti megalapozását adja valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának, valamint az ún. tömegbűncselekményekben rejlő fokozott társadalomra veszélyesség okait is feltárja. A *Schultheisz* által tett általános megállapítások minél teljesebb megértéséhez szükséges a zendülés tényállás alapvonásának ismertetése. A korabeli Kbt. 77.§-ában szabályozott büncselekmény valósul meg akkor, ha három vagy több katona közösen és egyetértve a katonai szolgálati renddel szembeszáll.²⁶ A tényállásszerűséghez bármely katonai szolgálati kötelezettség megsértése elegendő, és az azonos szolgálati szabály megsértése sem tényállásszerűségi feltétel. Jogtárgyfokuszú megközelítésből megfogalmazva tehát: különböző jogi tárgyakat védő szolgálati kötelezettségek legalább három katona által történő szándékos és egyidejű megsértése a magatartásokat a büntetendőség körébe emeli, azokat egy törvényi tényállás alá szubszumálja.

E tényállással kapcsolatban teszi fel *Schultheisz* azt, az egyébként általános érvényű kérdést, miszerint: „[...] egyáltalában lehetséges-e az, hogy bizonyos ténybeli mozzanatok (az elkövetők száma, a véghezvitel módja) olyan csodálatos erőt rejtse magukban, amely a különböző normák áthágását képező cselekmények közt egyébként mutakozó súly- és jellegbeli különbséget egy csapásra megszünteti és a legheterogénebb magatartásokat ugyanazon jogellenességi típusá, illetőleg egy új jogellenességi típus teljeseen egyenlő értékű komponenseivé varázsolja?”²⁷ A kérdésre igenlő választ ad. Érvelése szerint a tényállás létrehozásának indokául kizárólag a több személy által, egyidejű-

²¹ SCHULTHEISZ 1938, 21. p.

²² Uo. 19. p.

²³ SCHULTHEISZ 1935, 65. p.

²⁴ SCHULTHEISZ 1938, 16. p.

²⁵ SCHULTHEISZ 1935, 65–66. p.

²⁶ Uo. 63. p.

²⁷ Uo.

leg elkövetett normasértésben rejlő fokozott társadalomra veszélyesség szolgál.²⁸ A tömegbűncselekmények veszélyességét objektív és szubjektív oldalról is feltárja. Szubjektív szempontból a tömegpszichológia alapján a több ember együttes cselekvése az egyes egyének felelősségérzetét csökkenti, így a bűncselekménytől való általános visszatartó motívum gyengül. *Schultheisz* szavaival élve „a tömegben uralkodó különös atmoszféra felszínre hozza az emberi lélekben atavisztikus örökségként szunnyadó, bűncselekményre diszponáló primitív ösztönöket.”²⁹ Emellett az ilyen cselekvés a tömegben kívül álló személyeket is nagy eséllyel „csatlakozásra csábítja.”³⁰ Különösen igazak e megállapítások a „szorosan és sokszorosan összefűzött katonai közösségnél”,³¹ amely egyúttal indokolja azt, hogy a vizsgált deliktum már három személy által történő megvalósítás esetén is a tömegbűncselekmények jegyeit hordozza magán, így módon a büntetendőség körébe emelés is indokolt. Megjegyzendő, hogy a tömegbűncselekmény mint fogalom – ahogyan azt *Schultheisz* megragadja – túlságosan szubjektív, a büntetendőségnek e fogalomra alapítása, azzal való indokolása nem szerencsés.

A jogtárgy kutatás elméleti alapjainak feltárása és rögzítése mellett új jogtárgycsoport megfogalmazása is tudományos eredményként köthető *Schultheisz* nevéhez. Külön tanulmányban értekezik szintetizáló jelleggel azon bűncselekményekről, amelyek „veszélyessége kizárólag abban áll, hogy alkalmasak arra, hogy másokban bűncselekmény elkövetésére hajlamos lelkiállapotot alakítsanak ki.”³² E deliktumok – így pl. a házasság jogintézménye elleni izgatás, avagy a királyság intézménye elleni lázítás – a jogrend érzelmi alapját támadják, azaz az embereknek a bűncselekmények elkövetésével kapcsolatban alapvetően fennálló negatív érzelmeit változtatják pozitívvá.³³ A „jogrend érzelmi alapja” mint jogi tárgy *Schultheisz* Emil nevéhez kötődik, hivatkozott tanulmányában részletesen érvel e védendő érdek létezése, oltalmazandó volta mellett. A jogi tárgy megfelelő oltalmát egy, valamennyi bűncselekményre való felhívást büntetni hivatott, generális tényállás létrehozása mellett látta volna garantálnak.³⁴

2. A büntetőjog általános részéhez kapcsolódó munkássága

Schultheisz Emil tudományos munkásságát dogmatikai alaposág jellemezte. Nemcsak a jogtárgy kutatás során vette alapul a német jogdogmatika haladó gondolatait, hanem a büntetőjog általános részének egyes résztémái széleskörű kutatása során is alapos elméleti-dogmatikai feltárás jellemezte munkásságát. Az 1920-as évek végén német jogösszehasonlító tanulmányai jelentek meg a részesség, valamint a kísérlet témájában. Általános részi munkássága körében kiemelést igényel az alkalmatlan kísérletről írt 1942-es, különlenyomatban kiadott tanulmánya. E munkájában kimerítő igényességgel

²⁸ Uo. 69. p.

²⁹ Uo. 70. p.

³⁰ Uo. 71. p.

³¹ Uo. 72. p.

³² SCHULTHEISZ 1936, 5. p.

³³ Uo. 4–5. pp.

³⁴ Uo. 8. p.

és kritikai élel tárja fel az alkalmatlan kísérlet mikénti megítélésére született elméleteket, amely szintetizáló munka hézagpótló jelleggel szolgál adalékul a jelenkori kutató számára is. *Schultheisz* az alkalmatlan kísérlet értelmezésének problematikáját a recens német jogtudósokkal egyetértve a kísérlet fogalmának tartalmi pontatlanságára, hiányosságára vezeti vissza: „a törvény akkor, amikor a bűncselekmény véghezvitelének megkezdésében állapítja meg a kísérletet, kirekeszti ugyan az előkészületi cselekményeket a büntetendőség területéről, ellenben a kísérlet büntetőjogi fogalmát egyáltalán nem határozza meg, és így a thébai sphinx nyelvén beszélve, tulajdonképpen egy talányt tár elénk.”³⁵ E talány megoldására tett önálló, tudományos álláspontja szerint a bűncselekmény véghezvitelének megkezdésének, azaz a büntetést érdemlőség alsó határának megállapításához a közfelfogást kell segítségül hívni. Tézise alapjául szolgál az a megállapítása, hogy „a közfelfogás a köznap értelemben vett kísérletet kizárólag a szándékolt bűncselekmény tényálladákszerű eredményének véletlen elmaradása esetén tekinti büntetést érdemlőnek.”³⁶ Álláspontja szerint a közfelfogás akkor tekinti az eredményt véletlenül elmaradottnak, ha a „tettes elhatározásának időpontjából nézve, lehetségesnek tartja az eredmény bekövetkezését, ezen az állásponton pedig abban az esetben van, ha az elhatározása idején az emberi megismerés körébe eső összes jelenségek szem előtt tartásával úgy találja, hogy a tettes alkalmas eszközt, alkalmas tárgyat és alkalmas elkövetési helyet szemelt ki.”³⁷ Megjegyzendő, hogy az alkalmatlan kísérlet mikénti meghatározásának a közfelfogásra alapítása rendkívül bizonytalan, nem jól megragadható, ily módon nem szerencsés az alkalmatlanság megítélésének e szubjektív fogalomra alapítása.

Schultheisz debreceni egyetemi tanári működése alatt fontos bűncselekménytani kötete jelent meg.³⁸ Ez a műve nem csupán a jogtanuló ifjúság céljait szolgálta, hanem egyúttal tudományos állásfoglalás is volt. Még megpróbálta folytatni a német dogmatikai alapokon nyugvó magyar büntetőjog elméleti művelését. A két részre osztott könyv első része a bűncselekmény fogalmához igyekszik közelebb juttatni, míg a második rész a bűncselekmény megjelenési alakjait tárgyalja.

A bűncselekmény fogalmával összefüggésben a szerző a tényálladákszerűség, a jogel lenesség és a bűnösség fogalmaira épülő hagyományos bűncselekménytant a büntetési célok megvalósulásából levezetett negyedik fogalmi ismérvvvel kívánta bővíteni és továbbfejleszteni. Ez a negyedik új elem a cselekménynek „az a sajátossága, hogy megbüntetése esetén a büntetés céljai megvalósulhatnak.”³⁹ Mindkét részre didaktikai szempontból a tömörség, de az alapos és világos írásmód a jellemző. Összegzésként annyit lehet ezzel kapcsolatban megállapítani, hogy ez a fogalmi meghatározás és a fogalmi elemek kibontása modern és a büntetőjog fejlődése szempontjából meghatározó német dogmatikai irányza-

³⁵ SCHULTHEISZ 1942, 4. p.

³⁶ Uo. 22. p.

³⁷ Uo. 25. p.

³⁸ SCHULTHEISZ 1948.

³⁹ Uo. 13. és 74–75. pp. Megjegyezhető továbbá, hogy a büntetőjog-irodalomban csak szórványosan találkozhattunk olyan nézetrel, amely a bűncselekmény, valamint a ténylegesen is büntethető cselekmény fogalmának az azonosítására törekedett. *Schultheisz* ezzel az új fogalmi elemmel azt érte el, hogy az ún. másodlagos büntethetőségi akadályok fennforgásakor ez az új elem már nem valósul meg, vagyis ilyenkor a cselekmény nemcsak nem büntethető, de nem is bűncselekmény. Vö. TOKAJI 1984, 68–69. pp.

tokkal szinkronban levő szemléletet tükröz. A fogalmi elemek közül a negyedik *Schultheisz* Emil újításának tekinthető a hazai szakirodalmunkban, de az is elmondható ezzel kapcsolatban, hogy ezen új fogalmi ismérv nem vált általánosan elfogadottá, illetve az új fogalmi elemmel kritikailag is csak kevesen foglalkoztak.⁴⁰ A könyv második része a stádiumokat, a tettesség, részesség kérdéskörét, valamint az egység-többség tanát tárgyalja.

Schultheisz Emil ezen művéről recenzió jelent meg.⁴¹ A recenzius értékelése szerint a szerző „nagyszerű munkája nem csak az egyetemi ifjúság tanulmányait kellően előmozdítani, de éppennyire gondolatokat ébreszteni és vitákat ösztönözni is egyaránt alkalmas.”

Györgyi Kálmán szerint a szerző „szép kifejtését adta” a stádiumok, a tettesség és a részesség, valamint az egység-többség tanának. Györgyi értékelésében „a bűncselekménytan elméletének továbbfejlesztésében jelentős alkotás”, de mellette az a megjegyzés is szerepel, hogy ez a munka „még nem haladta meg a burzsoá dogmatikai irodalom hagyományos kereteit.”⁴²

Schultheisz Emil 1949-ben – az előző évi dogmatikai művétől teljesen eltérő szelvényben – olyan írásokat tett közzé, amelyekben kifejtette, hogy „a társadalom hatékony védelmét csak a tettes-büntetőjog tükrözheti vissza.”⁴³ Továbbá a *nullum crimen sine lege* elv „sürgős felszámolást igényel.” A közösségi érdekek szemben az egyéni érdek primátusa „állandó veszélyt jelent a közösségre nézve.” Szovjet mintára az új kódexbe felvenni javasolja a büntethetőséget alapító analógia lehetőségét. Eljut tehát oda, hogy a „büntetendővé nyilvánítás visszaható erővel ruházható fel”, sőt egyenesen a súlyosabb törvény visszaható hatályának elismerését szorgalmazza.⁴⁴ Lényegében a jogállami büntetőjog kiiktatására irányuló idézett schultheiszi javaslatok beárnyékolják a korábbi értékes bűncselekménytan munkáit, még akkor is, ha sejteni és feltételezni lehet, hogy a fenti „új reform-elgondolásai” megfogalmazására a marxista ideológia, az adott „kommunista korszalem” elvárásai, az azoknak való megfelelés készítették és kényszerítették.⁴⁵

Schultheisz Emil a jogalkalmazók számára sok gondot s fejtörést okozó és a gyakorlati munkájukban szinte naponta felmerülő problémákról készített és jelentetett meg tanulmányt 1956-ban Szegeden. A látszólagos halmazaton belüli szerzői csoportosítás lényegében ma is használatos, azzal a megjegyzéssel, hogy a látszólagos eszmei halmazat⁴⁶ helyett az alkalmazott mai megnevezés látszólagos alakira változott. Ami viszont nyilvánvaló és érthető eltérést jelent, az az, hogy *Schultheisz* még az akkori hatályos Csemegi Kódex, pontosabban a BHÖ pontokba felvett tényállásokra hivatkozott és azokat elemezte.

⁴⁰ TOKAJI 1984, 69. p.

⁴¹ SCHÄFER 1948

⁴² GYÖRGYI 1979, 121–148. pp.

⁴³ SCHULTHEISZ 1949, 12–16. pp, idézet 14. p.

⁴⁴ Uo. 193–199. pp. 237–242. pp. különösen 194–195. pp.

⁴⁵ Vö. SZOMORA 2006, 440–441. pp. NAGY 2013b, 84–85. pp.

⁴⁶ SCHULTHEISZ 1956, 4–9. p.

3. Büntetéskiszabással kapcsolatos munkássága

Schultheisz Emilnek 1953-ban büntetéskiszabási kötete jelent meg. A munkát áthatja a korszakra jellemző ideológia szemlélet, amely már a kötet nyitómondatában tetten érhető: „[...] a büntetéskiszabás területén is a legbiztosabb iránytű a marxizmus-leninizmus, jó ítéletet csak az a bíró hozhat, aki annak tanításait elsajátította.”⁴⁷ E munka⁴⁸ sarokpontja az a szemlélet, hogy a bűncselekmény alapvető fogalmi ismérveit veszi alapul, és ezen ismérvek adott esetben megállapított minősége, intenzitása (foka) határozza meg a büntetés mértékét. Ennek során hangsúlyozza az individualizáció elvének fontosságát.⁴⁹ Ebben a munkájában részletesen foglalkozik a büntetés kiszabását meghatározó súlyosító és enyhítő körülményekkel is. A súlyosító és enyhítő körülmények egész katalógusát szintén a bűncselekmény fogalma rejti magában, és ezeket a körülményeket a bűncselekmény fogalmából kell levezetni emellett, hogy „az élet sokrétűsége, gazdag változatai lehetetlenné teszik azt, hogy egy, a büntetéskiszabásról szóló mű átfogja az összes súlyosító és enyhítő körülményeket.”⁵⁰ E körülményeknek mintegy 50 oldalon keresztül történő feltárását, elemzését követően külön fejezetben ad iránymutatást az enyhítő, valamint súlyosító körülmények megállapításához és értékeléséhez. Az egész művet dialektikus szemlélet jellemzi, amely szerint „a bíróságnak a büntetés mérvére befolyással bíró jelenségeket összességükben kell vizsgálnia, hiszen ilyen szemléletmód nélkül egy-egy súlyosító vagy enyhítő körülménynek sokszor még a pusztán fennforgása sem állapítható meg, az említett mozzanatok helyes értékelése pedig nem is lehetséges.”⁵¹

Schultheisz ebben a munkájában a bűncselekmény fogalmával összefüggésben sajátos meghatározásra jut, amennyiben nem a tényállásszerűséget építette be a bűncselekmény fogalmába, hanem a bűncselekmény fogalmi elemeit a törvényi tényállásba. Ekkor azt a nézetet tette magáévá, hogy a társadalomra veszélyesség nem tényállási elem, hanem a törvényi tényállást átható bűncselekményi sajátosság.⁵²

Schultheisz e cím alatt vizsgált művéről recenziók is megjelentek. Az egyik recenzió kritikai észrevétele szerint „adós marad a munka annak elvi tisztázásával is, hogy ha a törvényi tényállás keretén kívül esik valami jelenség, akkor az milyen tétel alapján [...] hathat a büntetés mértékére.”⁵³ A recenzió összegző értékelése szerint *Schultheisz* kötete „hézagpótló és értékes munka”, „és alig kimeríthető sok értékes gondolatot ad.”⁵⁴ A másik értékelés szerint *Schultheisz* Emil tanítása a súlyosító és enyhítő körülmények-

⁴⁷ SCHULTHEISZ 1953, 3. p.

⁴⁸ A kiadvány eredeti változata *A büntetés kiszabás elmélete* címmel már 1950-ben elkészült. A Mefesz Jegyzetosztálya a *Jogászköri kiadványok* keretében kézirat gyanánt jelentette meg. Ez a munka még a Csemegikódex fogalom rendszerét használja, a cselekmény társadalomra való veszélyessége helyett a bűncselekmény még a jogellenességen alapul. Vö. KARDOS 2004, 216. p.

⁴⁹ SCHULTHEISZ 1953, 5. p.

⁵⁰ Uo. 6. p.

⁵¹ Uo. 73. p.

⁵² TOKAJI 1984, 92. p.

⁵³ KOCSIS 1953, 545. p.

⁵⁴ Uo. 548. p.

ről a szocialista tudomány „fegyvertárának értékes darabja.”⁵⁵ Mindkét recenzens kritikai észrevételeket, hiányosságokat is megfogalmaz, amelynek lényege az, hogy „élesebben kellett volna minden egyes esetben a burzsoá álláspont helytelenségét, osztályérdekszolgálatát elénk tárni és ezzel párhuzamosan minden egyes esetben meggyőzőbben kellett volna a szocialista álláspont fölényét kimutatni, [...] megsemmisítő bírálatának is kellett volna lennie.”⁵⁶

4. A szexuális bűncselekményről írt monográfiája

A szexuális deliktumok *Schultheisz* Emil legkedveltebb témakörei közé tartoztak. Sajátosan találó megállapítása volt ezzel összefüggésben, miszerint a nemi erkölcs elleni bűncselekmények a büntetőjognak olyan mocsara, amelyen gyönyörű virágok teremnek.⁵⁷ Ezzel utalt e témakör elméleti és gyakorlati szempontból is sokrétű elágazásaira, érdekes problémák egész sorát felvető mivoltára. Az előadásain is a gyakorlati példáit többnyire a szexuális bűncselekmények köréből vette, abból a megfontolásból is, hogy a hallgatók az elméleti tételeket, szabályokat, ha kellőképpen nem is, de az érdekes példákat már jobban megjegyzik. A szexuális bűncselekmények témaköre a nyugdíjba menetele után is foglalkoztatta, és ennek eredményeképp született az 1966-ban kiadott monográfiája, az utolsó nagy műve. A kötet az első oldalon a következő ajánlással indul: „Ajánlom volt hallgatóimnak, akiknek a büntetőjog iránt annakidején tanúsított érdeklődése professzori éveimnek legszebb emléke.” Részletesen elemzi a nemi erkölcs elleni bűncselekmények tényállásait, és a törekvése az volt, hogy fejtegetései életszerűek legyenek. Ezért ismertetett a szokásosnál nagyobb számban az egyes megállapítások illusztrálására szolgáló jogeseteket is. A szexuális deliktumok elemzése mellett különösen figyelemreméltó a monográfia végén található két függelék. Az elsőben a jelentősebb nemi elferdülések bemutatása szerepel. E fejezetben szól egyebek mellett a mazochizmusról, a zoofiliáról, a fetisizmusról, illetőleg a fobofiliáról. Nemi elferdülésnek tekinti mindezek mellett a nárcizmust, illetőleg annak szexuális vetületeként az ún. autoerotizmust.⁵⁸ Egyes nemi elferdüléseket más bűncselekmények elkövetésével is összefüggésbe állít. E tekintetben kiemelését érdemel *Schultheisz* fobofiliáról szóló írása, amelyben konkrét példákon keresztül az „érzelmek irradiációjáról” értekezik, azaz arról a jelenségről, amikor „a legkülönbözőbb természetű affektív izgalmak egymásba könnyen átszaphatnak, egymást kölcsönösen aktivizálhatják.”⁵⁹ Így például vannak, akikben a félelemérzet szexuális vágyat kelt, ezért azokat a szituációkat keresik, amelyek belőlük

⁵⁵ SÁRKADI 1953, 552. p.

⁵⁶ KOC SIS 1953, 546. p.

⁵⁷ Korábban már *Angyal* Pál is a nemi deliktumokkal foglalkozó jogász helyzetét ahhoz a természettudóséhoz hasonlította, aki „a bűzhödött mocsarak faunájának vagy flórájának tanulmányozását [...] tűzi ki feladatául. Ott is, itt is szenny az, amiben dolgozik.” A mocsárban „gyönyörű virágok teremnek” schultheiszi kitételnek *Angyal*nál nincs nyoma, viszont e területen a tanulmányozás „ellenértékének” már van: „rendkívül sok, felette érdekes és tanulságos problémához vezet el.” *ANGYAL* 1937, Előszó.

⁵⁸ *SCHULTHEISZ* 1966, 294. p.

⁵⁹ Uo., p.

félelmet váltanak ki. *Schultheisz* a lopás (szexuális eredetű kleptománia) elkövetését hozza fel tipikus bűncselekményként e szexuális defektus fennállása esetén.

A monográfia második függelékében olyan elme- és idegbetegségeket taglal, amelyek gyakrabban okozhatják a szexuális cselekmények véghezvitelét. Hangsúlyozza, hogy e defektusok nem ritkán oda vezetnek, hogy a szexuális cselekmény kifejtésekor az elkövető beszámítási képessége hiányzik, így voltaképpen büntetőjogi felelőssége nem állapítható meg (kényszergyógykezelése elrendelhető).⁶⁰ Ezek tárgyalását mégis fontosnak tartja, ily módon – mint ahogyan az a jogesetek számosságából is észlelhető – gyakorlatorientált, kriminológiai, a nemi bűnözés okait feltáró ismerteket sem nélkülöző munkáról van szó. A különböző kórformák – pl. skizofrénia, epilepszia, paranoia, mániás depresszió – lelkiismeretes feltárása miatt e munka nemcsak a szexuális bűncselekményeket elemzése szempontjából fontos, hanem a beszámítási képesség, illetve a kóros elmeállapot kutatása szempontjából is hasznos adalékul szolgál.

***

Schultheisz Emil büntetőjogi előadásai fogalommal váltak. Minden egyes előadására messzemenően felkészülten érkezett, előadásai jól jegyzetelhetőek voltak, értelmes, logikus felépítésűek. Jól érződött klasszikus büntetőjogi műveltsége. Más szerzőkre is gyakran hivatkozott. Mivel sziporkázóan szellemes előadásai élményszámba mentek, óráit nem ritkán más hallgatói is látogatták. A vizsgán viszont nem volt ilyen kellemes „jelenség”, szigorú és következetes volt, szinte szó szerint megkövetelte a leadott előadása anyagát és a büntető törvény szabályait. Olykor a hallgatók nehezményezték a szó szerinti számonkérést, erre a válasza a következő volt: ez a kifogás nem teljesen helytálló, ugyanis mondhatnak nekem a „vagy” helyett „avagy”-ot, az „és” helyett pedig „s”-t.

Még egy vonásáról szólnék, félelmetes memóriájáról. Ennek egyik megnyilvánulása az volt, hogy minden hallgatóját ismerte, egy szemeszter alatt az akkoriban kb. hatvan fős évfolyam minden hallgatójának arcát megjegyezte, nevét pontosan tudta. Ehhez sajátos módszere is kapcsolódott, előadásain ugyanis számon kérte az előző órán elhangzottakat a felszólított hallgatóktól. Ezzel pedig sikerült elérnie azt, hogy a hallgatók nem a vizsgaidőszakban kezdtek először foglalkozni a tananyag elsajátításával.

Személyes észrevétellel zárnam: jó néhány egykori hallgatóját, tanítványát interjúvoltam, kérdeztem, s szembetűnő volt *Schultheisz* Emil, az oktató, kutató professzor iránti fenntartás nélküli egyöntetűen nagyfokú tisztelet, szellemi, tudósi, előadói nagyságának egyértelmű elismerése. Egyszerűen és találóan kifejezve: „Jó híre-neve máig kíséri.”⁶¹

Egyet lehet és kell érteni azzal az értékeléssel, hogy a vizsgált időszak egyik legkiemelkedőbb alakja *Schultheisz* Emil, kinek művei és időtálló gondolatai ma is részint meghatározóak, részint messzemenő figyelmet érdemelnek a büntetőjogi kutatásokban.⁶²

Schultheisz Emil – olykor bizonyos ellentmondások ellenére is – vitathatatlanul a régi nagy professzorok sorába tartozott, s ezt ismerte el több kiadvány is.⁶³

⁶⁰ Uo. 305. p.

⁶¹ RUSZOLY 2017, 250. p.

⁶² FEJES 2018, Előszó 9. p. hasonlóképp KARDOS 2004, 217. p.

Ehhez képest elszomorító az ilyen kvalitású és teljesítményű professzor más helyeken történő elfelejtése és elhanyagolása. Ennek sajátos példaként említhető az a kötet,⁶⁴ amelyben lexikális életrajzi összeállítás található a magyar büntetőjog-tudomány 19. és 20. században elhunyt művelőiről. „Természetesen” több debreceni, illetve szegedi büntetőjogi iskolateremtő professzor mellőzésével. Így *Schultheisz Emil* neve sem szerepel az említett kötetben. Hasonlóképp más fontos szakmai, lexikális jellegű kiadványban sem található meg a neve.⁶⁵ Ilyen helyzetben különösen nagyra értékelhetők az érték- és hagyományörzést is szolgáló rendezvények⁶⁶ és kiadványok.⁶⁷

III. Fontosabb művei

A parancs folytán elkövetett büntetendő cselekmény. Miskolci Jogászélet 1925/6-7.

A részesség az új német büntetőtörvénykönyv tervezetében. Jogállam: jog- és államtudományi szemle 1926/6. (25. évf.) 327–330. pp.

A kísérlet az új német büntetőtörvénykönyv tervezetében. Jogtudományi Közlöny 1927/3. (62. évf.) 24–25. pp.

A részesség a katonai büntetőtörvénykönyv tervezetében. Magyar Jogi Szemle 1929/9. 342–346. pp.

A katonai büntetőtörvény (1930. évi II. törvénycikk) magyarázata I. kötet – Általános rész. Budapest, 1931.

A tisztelet mellőzésének három tényálladéka. Magyar Jogi Szemle 1932/8. 249–253. pp.

A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs. In: HELLER ERIK – MOÓR GYULA – RÁCZ GYÖRGY (szerk.): Büntetőjogi tanulmányok Angyal Pál születésének 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Budapest, 1933.

A katonai büntetőtörvény (1930. évi II. törvénycikk) magyarázata II. kötet – Különös rész I. füzet – Függelékemlértés. Budapest, 1934.

A zendülés jogtárgya – Adalékok a jogtárgykutatás módszertanához. Magyar Jogi Szemle 1935/2. 62–72. pp.

A katonai büntetőtörvény (1930. évi II. törvénycikk) magyarázata II. kötet – Különös rész II. füzet – Zendülés és bujtogató. Budapest, 1936.

A jogrend érzelmi alapjának büntetőjogi védelme. In: IRK ALBERT (szerk.): Büntetőjogi dolgozatok Finkey Ferenc irodalmi munkássága négyévtizedes évfordulójának emlékére. Pécs, 1936. 323–329. pp. *A jogtárgy – Büntetőjogi tanulmány.* Különlenyomat a Jog 1938. V. év. 3-4 és 5-6. számaiból. Szeged, 1938.

Az alkalmatlan kísérlet. Különlenyomat a Miskolci Jogászélet 1941/ 8-9 számaiból. Miskolc, 1942.

⁶³ Így például a Magyar Életrajzi Lexikon 1994, 786. p. MÉSZÁROS 1996, 63. p. NAGY 2013b 172–173. pp. NAGY 2015, 59. p. NAGY 2015, 310. p.

⁶⁴ Vö. WIENER 2000, 239–244. pp.

⁶⁵ LAMM – PESCHKA 1999.

⁶⁶ Példaként említhető *Schultheisz Emil* 100. születésnapjára (is) szervezett debreceni (1999. február 4.) és szegedi (1999. november 30.), valamint „Schultheisz 120” szegedi ülése (2019. május 24.).

⁶⁷ Külön kiemelendő ezzel kapcsolatban *Fejes Erik* szerkesztésében megjelent *Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései* című kötete a Magyar Katonai Jog és Hadijogi Társaság kiadásában (Budapest, 2018).

- A bűncselekményfogalom új eleme.* Jogászegyleti Szemle 1947/1. 43–54. pp.
- A bűncselekmény tana.* Debrecen, 1948.
- A jellem figyelembevétel a tettesbüntetőjogban.* Jogtudományi Közlöny 1949/1-2. (4. évf.) 12–16. pp.
- A Btk. reformjára vonatkozó elgondolások (I.).* Jogtudományi Közlöny 1949/9-10. (4. évf.) 193–199. pp.
- A Btk. reformjára vonatkozó elgondolások (II.).* Jogtudományi Közlöny 1949/11-12. (4. évf.) 237–242. pp.
- Szempontok a büntetőtörvénykönyv különös részének kodifikációjához.* Jogtudományi Közlöny 1951/4. (6. évf.) 196–202. pp.
- A büntetés kiszabása.* Budapest, 1953.
- Néhány új szempont a büntetőjogban.* In: SCHULTHEISZ EMIL (szerk.): A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának évkönyve. Budapest, 1953. 137–144. pp.
- A bűnsegély és a társtetteség elhatárolása.* Jogtudományi Közlöny 1954/11-12. (9. évf.) 439–444. pp.
- A büntetőjogi kodifikáció elvi kérdései.* Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei. 6. kötet. 1955/1-2. 301–332. pp.
- A látszólagos halmazat.* Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica 1956/1. (2. Tom.) 1–23. pp.
- Az új büntetőtörvénykönyv tervezetének általános részéről.* Jogtudományi Közlöny 1960/12. (15. évf.) 653–662. pp.
- Az új büntető törvénykönyv tervezetének különös részéről.* Jogtudományi Közlöny 1961/4. (16. évf.) 206–212. pp.
- A nemi erkölcs elleni büntettek de lege lata.* Budapest, 1966.

IV. Irodalomjegyzék

- Előszó.* In: SZABÓ KRISZTIÁN (szerk.): Tanulmányok Dr. Kováts Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004.
- ANGYAL PÁL: *A szemérem elleni büntettek és vétségek.* Budapest, 1937.
- CSÉKA ERVIN: *Emlékezés régi debreceni jogászprofesszorokra.* Jogtudományi Közlöny 2002/2
- FEJES ERIK: *Schultheisz Emil életútja.* In: FEJES ERIK: Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései. Budapest, 2018.
- GYÖRGYI KÁLMÁN: *A legújabb magyar büntetőjogtudomány fejlődésének fő irányai.* In: NAGY LÁSZLÓ (főszerk.): Jogász Szövetségi Értekezések. Budapest, 1979.
- HAVASI ZOLTÁN (főszerk.): *Szegedi Egyetemi Almanach (1921–1970)* Szeged, Hungaria, 1971.
- KARDOS SÁNDOR: *Devecseri Schultheisz Emil.* In: P. SZABÓ BÉLA – MADAI SÁNDOR (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949) Debrecen, 2004.
- KISS KATALIN: *Hacker Ervin (1888–1945).* In: P. SZABÓ BÉLA – MADAI SÁNDOR (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949). Debrecen, 2004.
- KOCSIS MIHÁLY: *Schultheisz Emil: A büntetés kiszabása.* Recenzió. Jogtudományi Közlöny 1953/12.
- LAMM VANDA – PESCHKA VILMOS (főszerk.): *Jogi Lexikon.* Budapest, 1999.
- Magyar Életrajzi Lexikon,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

- NAGY FERENC: *Alapvetések: A magyar büntetőjog-tudományának kiemelkedő alakjai*. In: BELOVICS ERVIN – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, 2015.
- NAGY FERENC: *A büntetőjog tudománya*. In: JAKAB ANDRÁS – MENYHÁRD ATTILA (szerk.): *A jog tudománya*. HVG Orac. Budapest, 2015.
- NAGY FERENC: *A szegedi büntetőjogi/dogmatikai iskola meghatározó képviselőiről*. In: HAJDÚ JÓZSEF (főszerk.): *90 éves a szegedi jogászképzés*. Szeged, 2013. [(2013a)]
- NAGY FERENC: *Rég és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2013. [2013b]
- NAGY FERENC: *Schultheisz Emil és Fonyó Antal életútjáról és munkásságáról*. Jogtudományi Közlöny, 2001/1.
- RUSZOLY JÓZSEF: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában*. In: HAJDÚ JÓZSEF (szerk.): *Zakar András Ünnepi Kötet*. Acta Jur. et Pol. Tomus LXXX. Szeged, 2017.
- SARKADI ISTVÁN: *Schultheisz Emil: A büntetés kiszabása. Recenzió*. Jogtudományi Közlöny 1953/12. 548–552. pp.
- SCHÄFER ISTVÁN: *Schultheisz Emil: A bűncselekmény tana. Recenzió*. Jogászegyleti Szemle 1948/1-2.
- SZOMORA ZSOLT: *Az 1948. évi büntető novella megalkotásának körülményeiről és a törvény egyes rendelkezéseiről*. In: NAGY FERENC (szerk.): *Bűnügyi mozaik*. Szeged, 2006.
- TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, 1984.
- WIENER A. IMRE (társszerző és szerk.): *Bűntetendőség – Büntethetőség (Büntetőjogi tanulmányok)*. Budapest, 2000.